

Mörbylånga kyrkogård

Mörbylånga församling, Växjö stift, Kalmar län

Kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar/
begravningsplatser i Växjö stift 2006

Liselotte Jumme
Kyrkoantikvariska rapporter 2006, Kalmar läns museum

Innehåll

INLEDNING	3
Bakgrund	3
Syfte	3
Kulturminneslagen och Begravningslagen	3
Kulturhistorisk bedömning	4
Inventeringens uppläggning och rapport	4
Växjö stift – en kort historik	5
MÖRBYLÅNGA KYRKOGÅRD	7
Kyrkomiljön	7
Kyrkan	7
Kyrkogårdens historik	7
Karta över kyrkogården	14
Beskrivning av kyrkogården idag	15
Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning	18
Kulturhistorisk bedömning av kyrkogården i dess helhet	27
Händelselista	28
Skötselråd för gravvårdar och gravplatsanordningar samt för kyrkogården i dess helhet	30

ARKIV OCH LITTERATUR

Bilagor:
Kulturminneslagen

INLEDNING

Bakgrund

Svenska kyrkan har sedan kristendomens införande svarat för begravning och omhändertagande av döda. I varje socken har inrättats kyrkogårdar för ändamålet. I en stor del av Sveriges församlingar utgör kyrkogården den äldsta bevarade delen av församlingens anläggningar. Ofta har kyrkogården medeltida ursprung. Sedan Svenska kyrkan och staten skildes åt har kyrkan ansvaret för sina egna kulturarvsfrågor. Kunskapen om kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden är dock fragmentariska. Detta medför att skötseln av den vigda platsen ofta saknar antagna riktlinjer eller vårdprogram där kulturarvshänsyn utgjort planeringsförutsättning. Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering i Växjö stift.

Begravningsväsendet i Sverige är numera en statlig angelägenhet bekostad av begravningsavgiften men den utförs fortfarande som under tidigare århundraden. Varje församling eller samfällighet som önskar söka kyrkoantikvarisk ersättning för vården av kulturarvet måste före 2009 ha upprättat en av stiftet godkänd vård- och underhållsplanering. Denna planering skall visa hur kulturarvets värden skall bevaras. Det är såväl på församlingsnivå som på stiftsnivå nödvändigt att ha kunskap om det kyrkliga kulturarvet. Såväl kortsiktig som långsiktig planering är ett ansvar för båda. För stiftets innebär planeringen att bruka de gemensamma resurserna på ett ändamålsenligt sätt. Den kyrkoantikvariska ersättningen förutsätter en övergripande kunskap om de kulturhistoriska värdena för att medlen skall göra största möjliga kulturhistoriska nytta. Länsstyrelsen skall i sin myndighetsutövning stödja detta arbete samt har ett regionalt tillsynsansvar för kulturmiljövården.

På uppdrag av Växjö stift utför Kalmar läns museum inventeringen av kyrkogårdar/ begravningsplatser inom stiftets del av Kalmar län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och omfattar de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagens § 4. Lagen gäller begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet.

På uppdrag av Södra Ölands kyrkliga samfällighet har ovan arbete fördjupats genom att en vård- och underhållsplan för kyrkogården upprättats med en urvalslista uppgjord över gravvårdar med särskilt kulturhistoriskt värde. Urvalet har arbetats fram genom ett samarbete med representanter för kyrkorådet. Dessutom finns skötselråd för kyrkogård och gravvårdar. Se vidare i vård- och underhållsplanen för Mörbylånga kyrka och kyrkogård.

Syfte

Den översiktliga inventerings syfte är att:

- ta fram övergripande kunskap om kulturarvet som underlag för församlingens/ samfällighetens planering för och förvaltning av kyrkogårdar och begravningsplatser
- ta fram underlag för myndigheter och kyrkan regionalt för handläggning av kyrkoärenden enligt kulturminneslagen och olika finansiella stödssystem
- skapa ett gemensamt kunskapsunderlag för kulturhistorisk värdering och prioritering samt i sig utgöra ett samlat forskningsmaterial
- dessutom verka för ökad förståelse för kyrkogårdens kulturarv såväl lokalt som i kontakter mellan kyrkan och samhället

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m m (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader*, *kyrkotomter* och *begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen). Begravningslagen (SFS 1990:1144) anger att en gravvård ägs av den som betalar gravrättsavgiften. När en gravanordning har blivit uppsatt, får den inte föras bort utan upplåtarens medgivande. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården upplåtaren, alltså församlingen. Vidare säger lagen: Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, en familj, stilhistoria och begravningstraditioner. I rapporten anges exempel på typer av gravvårdar som utifrån skilda kriterier bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande - material, konstnärligt utförande eller till en person- lokal/personhistoriskt värde. Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistorisk värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Växjö och Linköpings stift, samt länsstyrelserna och läns museerna i Kronobergs, Jönköpings, Östergötlands och Kalmar län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit läns museets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygds litteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som inte en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast en mindre del är presenterad i rapporten.

Fältarbetet och rapporterna har utförts av antikvarier Magnus Johansson, Magdalena Jonsson, Cecilia Ring och Liselotte Jumme vid Kalmar läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Växjö stift, Länsstyrelsen i Kalmar län, Kalmar läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Växjö stift – en kort historik

Småland och Öland var under tidigaste kristna tid knutna till stiftet i Hamburg- Bremen. År 1103 lyckades den danske kungen genom intrigerande med påven och tyska kejsaren tillskapa det nordiska ärkestiftet. Utbrytningen fick sitt biskopssäte i Lund och den nordiska kyrkoprovinsen styrdes under tre kvarts sekel från Danmark. Ärkestiftet i Lund omfattade hela nordliga Europa med Skandinavien och Island, de nordatlantiska öarna samt Grönland. Den kyrkliga expansionen med byggande av de första kyrkorna i Småland och på Öland bär därför tydliga spår av sydiskandinavisk påverkan.

Stiftsbildningarna i den svenska delen av kyrkoprovinsen pågick dock samtidigt och när Uppsala blev ärkebiskopssäte 1634 bestod den nya svenska kyrkoprovinsen av fyra stift jämte Uppsala, nämligen Linköping, Skara, Strängnäs och Västerås. Sex år senare omtalas i ett gåvobrev en biskop i Växjö vid namn Balduin. Växjö stift måste därför ha tillkommit mellan 1164 och 1170.

Det nya stiftet skapades genom utbrytning från Linköpings stift och kom att omfatta Varend, Finnveden, och Njudung. Värendsdelen utgjordes av fem härader, Allbo, Kinnevald, Konga, Norrvidinge samt Uppvidinge. Finnveden bestod av Sunnerbo, Östbo och Västbo medan Njudung var uppdelat i två härader, Västra och Östra Njudung.

Växjö stifts gränser mot Linköpings stift kom dock snart att bli föremål för diskussioner. Tvisten löstes först genom den påvelige legaten Vilhelm av Sabinas skiljedom 1248. Växjö stift kom efter domen att endast omfattas av Varend vilket gjorde stiftet till det minsta i landet vid den tiden. Området som motsvaras av nuvarande Kalmar län tillhörde under medeltiden Linköpings stift.

År 1555 blev Norra och Södra Møre samt Öland ett självständigt kyrkligt förvaltningsområde, ett s k ordinarie döme, inom Linköpings stift. Ordinarie dömena inrättades av Gustaf Vasa och var ett sätt att minska biskoparnas makt. Vid samma tidpunkt överfördes det gamla folklandet Finnveden till Växjö stift. Finnveden hade dessförinnan tillhört både Skara och Linköpings stift. År 1583 upphörde Kalmars och även Jönköpings ordinarie dömen. Man återgick då praktiskt taget till den gamla stiftsindelningen där områdena kring Jönköping, Tveta, Vista och Norra Vedbo återfördes till Linköpings stift och Mo härad till Skara stift. Östbo och Västra Njudung lades till Växjö stift dit också Östra Njudung fogades från Linköpings stift. År 1621 fogades också Tveta och Vista härader till stiftet i Växjö.

Kalmar blev åter ett kyrkligt förvaltningsområde 1603 då man blev superintendentia. En superintendentia är ett område som avskilts från ett äldre stift och som senare fick status av eget stift. Ursprungligen ingick hela Kalmar län utom Tjust i superintendentian men med tiden kom Sevede, Aspeland och Tuna län att övergå till Linköpings stift. När Kalmar 1678 blev eget stift omfattade det Södra och Norra Møre, Handbörd, Stranda och Öland. Denna indelning bevarades fram till 1903 då det beslutades att Kalmar stift uppgick i Växjö stift. Sammanslagningen realiserades 1915 då Kalmars biskop Tottie avled. För närvarande har Växjö stift 222 församlingar. Stiftets minsta församling är Jälluntofta med knappt 60 kyrkotillhöriga och den största är Jönköping Sofia med 21 850 tillhöriga. I stiftet finns drygt

300 präster och drygt 100 diakoner. Inom stiftet finns cirka 350 äldre kyrkor och antalet medeltida kyrkobyggnader är stort. De flesta sockenkyrkor omges dessutom av medeltida kyrkogårdar. Under 1900-talet har det tillkommit nya begravningsplatser och även nya kyrkor i städerna.

MÖRBYLÅNGA KYRKOGÅRD

Fastighetsbeteckning: Mörbylånga kyrka 1:1, Mörbylånga socken, Mörbylånga kommun, Kalmar län, Öland.

Befolkningstal: 1810: 503 inv, 1850: 750 inv, 1900: 929 inv, 1947: 1543 inv, 2003: 2251 inv (För 2003 gäller siffran Mörbylånga och Kastlösa socknar tillsammans)

Kyrkomiljön

Kyrkan och kyrkogården i Mörbylånga socken är placerade på den bördiga strandslätten och inte, så som de flesta av Ölands kyrkor, på eller invid landborgen. Byn Mörbylånga fanns redan på medeltiden. På den äldsta bykartan från 1641 har det tolkats som om prästgårdstomten var placerad ett stycke söder om kyrkogården. Här bör också den medeltida prästgården ha legat. Gården allra närmast kyrkan i söder utsågs år 1700 till komministerboställe. I mitten av 1700-talet byggdes här ett bostadshus av komminister Anders Hultenius. Huset flyttades år 1935 en bit söderut och togs i bruk som församlingshem. Vid samma tid byggdes en prästgård på tomten väster om komministerbostället. Intill kommunisterbostället uppfördes 1988 en låg, rödmålad byggnad för pastorsexpedition och arkiv. De båda byggnaderna förbands samtidigt med en vinkelbyggd byggnad med suterrängvåning som vätter ned mot prästgården. Prästgården är sedan 2005 inte längre i församlingens ägo. Skolhuset, strax söder om kyrkogården, byggdes 1915 och är en tidstypisk, gulmålad träbyggnad som numera används för olika kommunala verksamheter. Småskola fanns i det lilla huset mittemot skolan. I det putsade huset som ligger öster om kyrkobyggnaden fanns under en lång period byns gemensamma badstuga. Byns gemensamma fryshus låg i en av stenbyggnaderna norr om kyrkogården, i ett av ekonomihusen som hör till gården norr om kyrkan.

Mörbylånga köping grundades 1820 och kom under 1800-talets gång att växa medan kyrkbyn i stort behöll sin gamla omfattning. Mörbylånga var länge annexförsamling till Resmo. Detta förhållande förändrades 1935 då Mörbylånga blev moderförsamling i Mörbylånga pastorat.

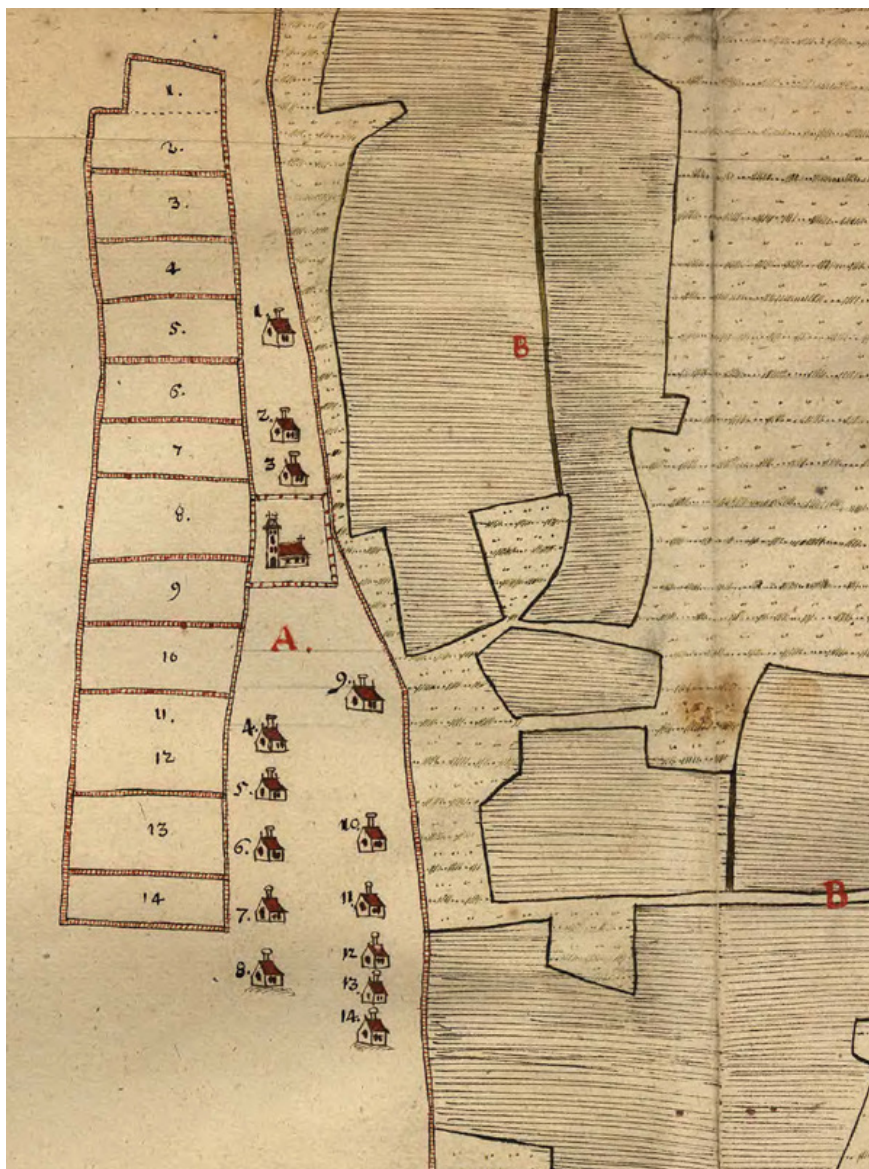
Kyrkan

Mörbylånga kyrka består av ett medeltida torn samt ett långhus och kor som 1811 ersatte de medeltida byggnadsdelarna. Det nya långhuset och koret ritades av arkitekt Axel Almfelt vid Överintendentsämbetet. På Öland byggdes under perioden 1760-1860 23 nya kyrkor varav 16 behöll sina medeltida torn. Exteriört utgör kyrkan ett typexempel på en öländsk kyrka, ombyggd på 1800-talet. Kyrkan har i stort ett nyklassicistiskt uttryck med sitt flacka sadeltak, de stora rundbågiga fönstren, de släta odekorerade fasaderna samt den markerade sydingången. Det breda och höga tornet upplevs som stort i jämförelse med långhuset och bevarar något av sin medeltida karaktär med de kraftiga murarna och den ålderdomliga portalen i väster. Intrycket förstärks av de relativt små fönstren och den nygotiskt inspirerade tornspiran – ett tillägg från 1870-talet. Sakristian tillbyggdes 1931. Interiört har större renoveringar utförts 1931 (J Fred Olson), 1966 (David Dahl m fl) och 2000 (Jerk Alton m fl).

Kyrkogårdens historik

Mörbylånga kyrkogård anlades på medeltiden vid den tidigare kyrkobyggnaden som stod på samma plats som den nuvarande. Hur den dåvarande kyrkogården såg ut vet vi inte mycket om. Kyrkogårdar hade under medeltiden inte alls samma utseende som vi idag är vana vid. De medeltida begravningsplatserna bestod troligen av ängslika områden kring kyrkan där de välbärgades gravminnen i form av stenkors, tumbor och hällar stod oregelbundet uppställda.

Enklare gravar kunde möjligen markeras av en liten kulle, ett träkors eller mindre sten, men var ofta omarkerade. Man vet inte hur förhållandena var specifikt för Öland. Det fanns under denna period oftast inga träd på kyrkogårdarna, än mindre någon indelning av kvarter med häckar och gångar. Gångar antas bara ha förekommit fram till kyrkans portar. Kyrkogårdens område delades först vanligen upp mellan byarna, med byvisa begravningar, senare i hemman. I samband med reformationen blev skötseln av många kyrkogårdar eftersatt och det talas om att kyrkogårdsmurar revs och djur strövade fritt över området. Källa ödekyrkogård norra Öland kan ge en bild av hur öns kyrkogårdar kan ha sett ut på 1600-1700-talet, i alla fall de mer välbärgades gravplatser. Här finns en stor mängd hällar och gravtumbor. De äldsta kända hällarna i Mörbylånga kyrka/kyrkogård har daterats till 1300-1400-talen. Hur det ”enklare” folket markerade sin gravplats är mer okänt, men det finns på Öland exempel på mindre stående kalkstensvårdar från 1700-talet med mycket enkel inskription.

Geometrisk avmätning från 1641. Källa: Lantmäteriet

Fram till omkring 1800 var det vanligt att människor av högre stånd begravdes inne i kyrkan och att platsen markerades i kyrkans golv av en häll. I boken Mörbylånga – En öländsk socken i ord och bild utgiven 1983 berättar John Stenvall en dråplig historia om hur år 1731 befallningsmannen Carl Gustaf Berchman ville köpa de lediga gravplatserna i kyrkans kor.

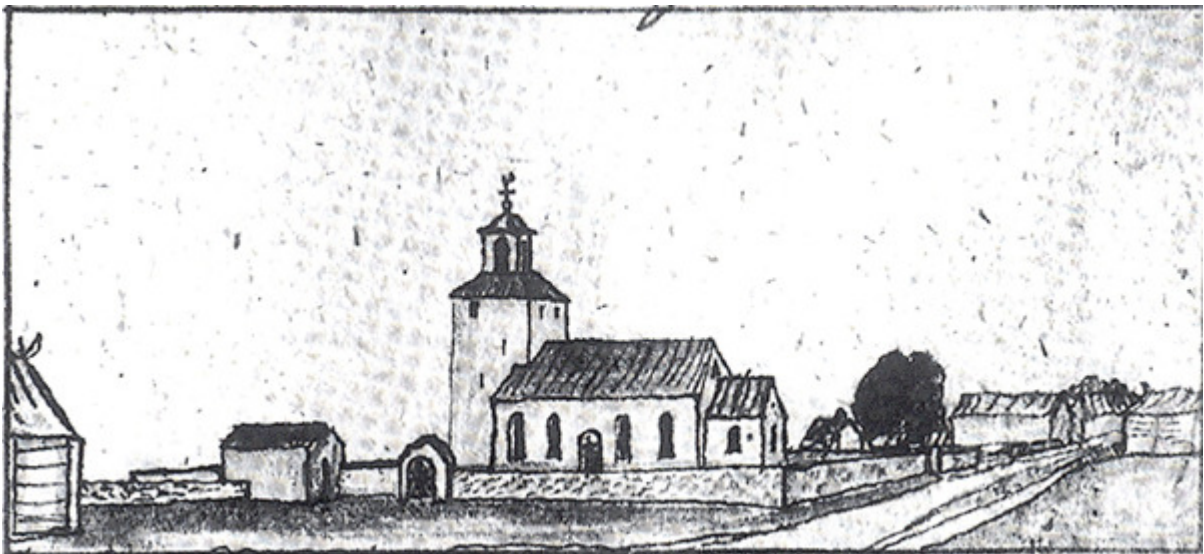
Man beslöt utreda gravrätten. Vid biskopsvisitationen 1735 framkom att en änka Torsson på grund av vissa gåvor till kyrkan fått tillstånd att begrava sin man Daniel Torsson i kyrkan dock utan någon rättighet till graven. Kyrkan kunde därför sälja graven till Berchman. Genom 1815 års förordning förbjöds begravningar inne i Sveriges kyrkobyggnader. Vid denna tid hade man i allmänhet börjat visa mer intresse för kyrkogårdarnas vård, utformning och anläggningsstil.

Den äldsta kartan över Mörbylånga by är från 1641. Kyrkogårdens område markeras som en nästan kvadratisk form med större yta norr än söder om kyrkan. Enligt arkivuppgifter pågick under stora delar av 1700-talet uppförande av kyrkogårdsmur. Det var ett omfattande arbete som involverade hela socknen. I sockenprotokoll kan läsas att man 1746 beslutade att kyrkogårdsmuren skulle uppdelas och underhållas efter gårdarnas storlek och ”sedermera strax lagas”. Det verkar dock inte ha fungerat så bra. År 1767 kan man läsa att kyrkogårdsmuren på flera ställen var så förfallen att kreatur utan möda kunde komma in på kyrkogården och det beslutades att en helt ny mur skulle uppföras. Varje helt hemma skulle för detta ändamål leverera 30 lass sten. Byggande av kyrkogårdsmurar av sten var något som det utgått kunglig påbud om i landet. En av anledningarna till att bygga stadiga kyrkogårdsmurar var just att förhindra kreatur från att ta sig in. I sockenprotokoll från Mörbylånga finns uppgifter om att den som släppte in minsta ”kräk” på kyrkogården skulle böta 1 daler. Den som lämnade luckan till kyrkogården öppen så att kreatur kom in och oroade de dödas ben skulle plikta 16 skillingar smt. På 1700-talet blev det vanligt att plantera träd kring kyrkogårdarna. Så skedde även i Mörbylånga med beslut taget 1747 om att plantera träd ”till så wäl prydnad som skugga öfwer sommaren”. På en teckning av Frigelius från 1748 kan man se att kyrkogården omgärdas av en mur av kalksten (markeringar för platta rektangulära stenar) och att ingångar fanns via stigluckor av trä i sydost och norr. På 1750-talet ersattes stigluckorna av trä av murade sådana med portar, tillverkade av Christian Pilltz. På en avmätningsskarta från lantmäteriet från 1735 är kyrkogården avbildad som en rektangel med större yta mot norr än på den tidigare nämnda kartan från 1641. Antingen hade kyrkogården sedan 1641 utvidgats norrut, eller är de nämnda kartorna inte så exakta. På samma karta syns en ingång till kyrkogården i söder. På storskifteskartan från 1786 verkar kyrkogården ha samma utsträckning som 1735 och med ingång markerad endast i söder. Samma utseende har kyrkogården på enskifteskartan från 1815. Vid denna tid finns också en byggnad invid kyrkogårdsmuren i söder. På en teckning av N I Löfgren från 1816 visas också boden i den södra kyrkogårdsmuren. Här syns även den södra stigluckan. På teckningen finns inga träd förutom norr om kyrkan. Kanske var träden gamla eller hade skadats då nya kyrkan byggdes eller valde Löfgren att inte avbilda dem då kyrkan skulle skymmas. Beslut togs 1819 åter om att plantera träd på kyrkogården. Alla ”bättre” trädslag, men inga aspar skulle få användas. Möjligen kan några av kyrkogårdens äldre träd (exempelvis lönnarna utanför kyrkans tornentré?) vara från denna tid.

Stigluckorna ersattes av grindar under 1800-talet. Då tillkom den nuvarande södra grinden som ska vara tillverkad av Jonas Peter Dahlgren i Bårby. Grindtypen med bl a vridna tener och mässingsknoppar var populär vid tiden och återfinns även i andra socknar på Öland samt framförallt i Södra Møre på fastlandet. I samband med den stora ombyggnaden av kyrkan bör kyrkogården också ha påverkats, inte minst av att området under ett par år fungerade som byggarbetsplats. Väldigt lite är dock känt om hur kyrkogården vid denna tid såg ut. Man vet dock att ett flertal hållar som tidigare legat i kyrkgolvet flyttades ut på kyrkogården. Flera av dem nyttjades som marktäckning utanför nya kyrkans sydingång. Idag (2006) finns fyra hållar på kyrkogården samt ytterligare ett mindre antal inne i kyrkan. År 1820 tog man på sockenstämman beslut om att ”den på grafvarna företagna planteringen med blommor

hädanefter icke skall tillåtas, såsom fåfängligt och till ingen ting gagnande”, vilket berättar något om olika syner på kyrkogårdens utsmyckning vid den här tiden.

Under 1800-talets gång förändrades synen på kyrkogårdarna i landet. Efter 1815, då begravningar inne i kyrkan förbjudits, blev det mer allmänt förekommande med genomgripande planläggning av kyrkogårdarna med gångsystem, kvartersindelning och planteringar. Trädkransar blev också allt vanligare. Även Mörbylånga kyrkogård genomgick säkerligen denna utveckling. Genom att möjligheten att begravas inne i kyrkan försvann fanns under 1800-talet på de flesta kyrkogårdar ett intresse av att dela upp kyrkogården mellan köpta platser och platser som var gratis eller uppläts till mycket liten kostnad. Dessa senare områden kallades vanligen allmänna linjen eller linjegravar. Här begravdes människor i den ordning de avled. Det innebar bl a att äkta makar inte blev begravda bredvid varandra. Uppdelningen mellan köpta och allmänna gravar är ibland mycket tydlig på en kyrkogård. På kyrkogården i Mörbylånga finns idag få spår bevarade från 1800-talet. Ett mindre antal gravvårdar som står norr, söder och öster om kyrkan kan dock ge en uppfattning om hur kyrkogården då kan ha gestaltat sig. Variationsrikedomen är relativt stor och de bevarade vårdarna består bl a av två gjutjärnskors, några riktigt höga vårdar av svart eller grå granit, ett par av kalksten samt en av kalksten och marmor. Dessutom finns en tumba av kalksten bakom koret i öster. Av gravvårdarnas placering att döma kan man sluta sig till att familjegravplatser fanns såväl söder som öster och norr om kyrkan. Var de enskilda eller allmänna gravplatserna för mindre bemedlade och barngravar fanns är oklart. Troligen var de dock belägna på den större norra sidan. Norrsidan har traditionellt ansetts ha en lägre status. Kanske var det så att uppdelningen mellan köpta och allmänna gravar inte riktigt slog igenom i Mörbylånga och att byindelningen under lång tid var viktigare.

Kyrkan och kyrkogården med närmaste omgivning. Teckning av N I Löfgren 1816. Källa: ATA.

Tidigare nämndes att det på 1820-talet diskuterades huruvida det var lämpligt att ha blommor på gravarna och att man under en period förbjöd det. År 1924 finns uppgifter i sockenprotokoll att förslag fanns på att förbjuda nedläggning av sk pärlkransar på gravarna. Stämman ansåg dock att ett förbud skulle vara ”ett allt för hårt ingripande på den enskildes bestämmanderätt och smakriktning”. ”Perlekransar” eller pärlkransar var vanliga som utsmyckning på gravarna kring sekelskiftet 1900 och fram till andra världskriget. Pärlkransarna var gjorda av ståltråd med uppträdda glaspärlor och med ett mittmotiv som ofta föreställde den lidande Kristus eller en ängel bakom glas.

Kyrkan och kyrkogården vid 1900-talets början.
Källa: Kalmar läns museums arkiv

År 1915 uppfördes ett bårhus på den norra delen av kyrkogården efter ritningar av byggmästaren C A Svantesson, Mörbylånga. Året därefter började man planera för en utvidgning av kyrkogården mot väster. Den tidigare nämnda boden i den södra kyrkogårdsmuren revs i samband med detta. Planläggandet för utvidgningen och utförandet verkar ha pågått under många år. Redan i slutet av 1910-talet ska man dock ha börjat använda en del av det nya området. Det finns mer på en situationskarta ritad av A Billow och A Flink 1918 som en omgärdad yta. Här kan man också se att den gamla kyrkogården omgärdas av en trädkrans. På teckningen finns också en gång markerad från kyrkogårdens södra ingång till kyrkans ingång i söder, samt en ytterligare, bågformad, gång från samma kyrkogårdsingång till torningången. Under 1920-talet fortgick planläggningen för det nya området. Ny kyrkogårdsmur byggdes kring hela den nya kyrkogårdsdelen 1923-24. Troligen lades också den gamla muren om. Klivstättor byggdes på tre platser invid muren.

Vid 1920-talet mitt och en bit in på 1930-talet genomfördes en omdaning av den gamla kyrkogården, vilket i tid sammanföll med anläggandet av den nya västra delen. Det låg i tiden att äldre områden skulle ”uppordnas” och få en striktare och kanske mer enhetlig struktur. Några få fotografier finns bevarade från tiden före omdaning. Fotografierna visar att flera av gravplatserna söder och norr om kyrkan omgärdades av järnstaket, alternativt låga eller lite högre häckar. Häckarna ser ut som de möjligen bestod av tuja. Vid många gravplatser fanns gravkullar, troligen beväxta av murgröna. Från år 1924 finns en ritning över kyrkogården upprättad av Sigurd Olsson, Kalmar som ett förslag till ordnande av den gamla kyrkogården och plan till den nya nya. Ritningen visar i stort dagens struktur på kyrkogården.

Det nya området i väster anlades med familjegravar längs med gångarna och ytterkanterna och med allmänna gravar eller sk linjegravar i mittområdena. Enligt en beskrivning från 1927

var familjegravplatserna i söder, norr och väster de dyraste med en avgift på 10 kr per sträckmeter. Här fick man bara köpa hela områden om 4 meters längd och samma bredd. Längs gången i öster fick man dock köpa valfritt antal sträckmeter till en kostnad av 8 kr per meter. Bland linjegravarna var kostnaden endast 3 kr per sträckmeter. ”Dessa senare skola icke få disponeras av andra än mindre bemedlade – givetvis skola personer med fattigunderstöd icke erlägga någon avgift” lyder texten i beskrivningen. Av texten framgår också att granar skulle planteras i området och att de inre linjegravsområdena omramades av häckar. Av allt att döma togs det nya området i bruk efter de nämnda planerna och fylldes på under framförallt 1930-60-talen. Längs gångarna finns än i dag många av de påkostade familjegravvårdarna bevarade. I ett par fall är gravplatserna ännu omgärdade och grusbelagda så som merparten troligen var från början.

I en enkätundersökning från 1949 med frågor angående kyrkogården ställde av Växjö stifts kyrkoherden Gillis Danielsson oss en beskrivning av kyrkogårdens utseende vid tiden. När det gäller vegetation berättar kyrkoherden att ask och lind är planterade kring kyrkogården och att nya kyrkogården har björkar längs gångarna. Häckarna är av tuja med buxbom kring gravplatserna. Gravkullar av murgröna förekommer men också sk utslätade gravplaner. Beläggning av grus är ovanligt – ”singel får numera icke förekomma”, inte heller gravvårdar högre än en meter. Danielsson anger också att den dödes namn samt födelse- och dödsår måste utsättas, helst även by eller gård. By-/gårdnamn är än idag mycket vanliga i inskriptionerna på gravstenarna. Bruket av linjegravar på landets kyrkogårdar försvann allt mer med tiden och upphörde vanligen helt på 1950-60-talen. I enkätsvaret från 1949 skriver kyrkoherde Danielsson att grävning i sk allmänna linjen ytterst sällan sker, vilket innebär att bruket upphörde tidigt i Mörbylånga, eller kanske aldrig var riktigt utbrett. De två tidigare linjegravsområdena lades under 1950-talet om så att det södra blev till urngravsområde och det norra antog dagens struktur med mestadels familjegravar från 1950-talet och framåt. Idag finns troligen inga linjegravar kvar på kyrkogården.

Kyrkan och kyrkogården på flygbild tagen 1964. Här syns även utvidgningen från 1920-30-talen. Den norra delen av detta område verkar mestadels bestå av en gräsmatta.
Källa: Kalmar läns museums arkiv

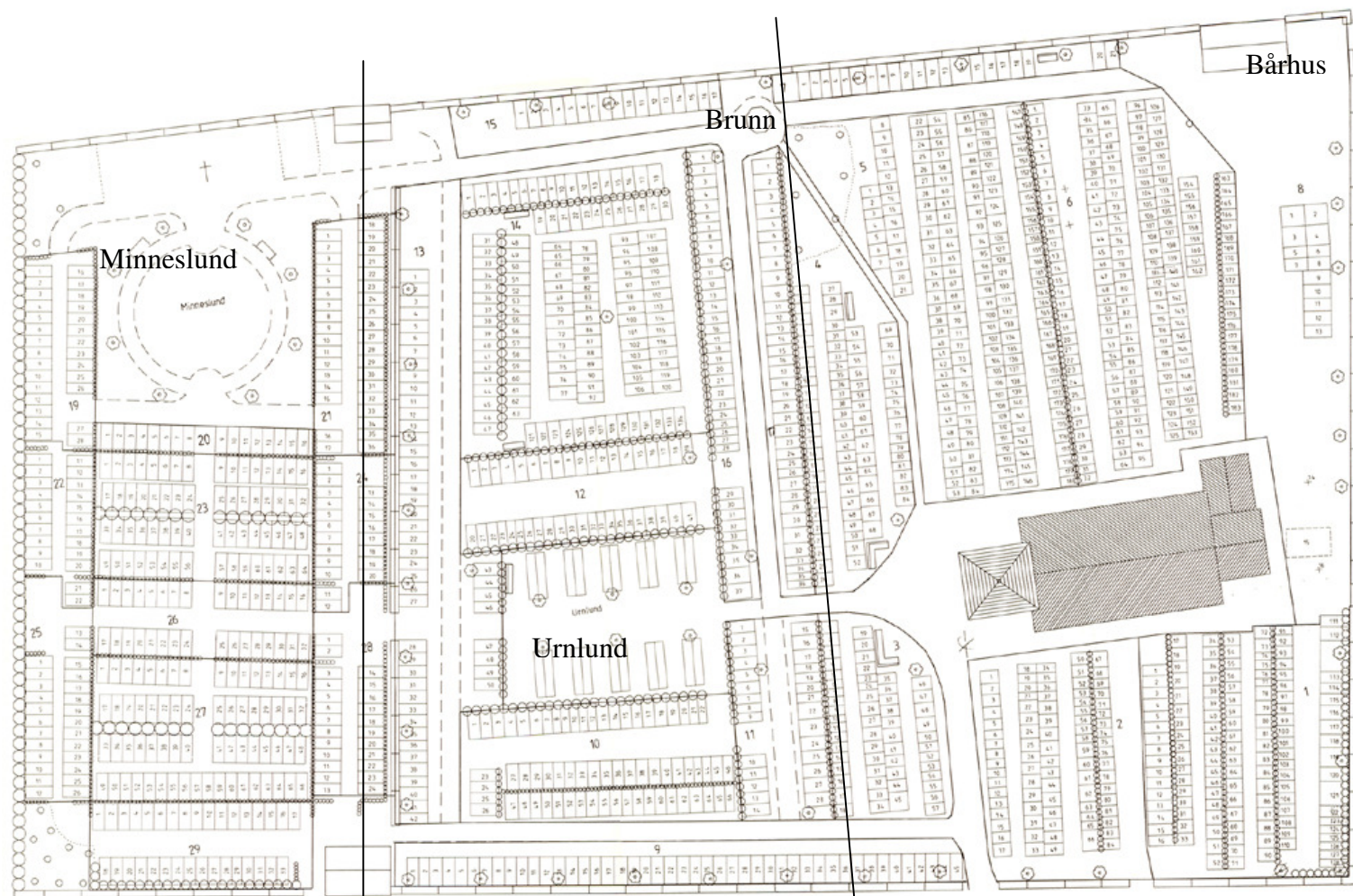
Vid grävning på kyrkogården påträffades 1964 en runsten som täcksten på en murad kista av kalkstenshällar. Hällen med runinskrift låg med ristningsytan nedåt och var på det viset skyddad. Hällen lagades, inskriptionen målades upp, stenen monterades mot en ram och togs

in i kyrkan. Kistan fick en ny täckhäll och fick ligga kvar på kyrkogården. I kyrkans ägo finns flera mindre delar av runstenar som grävts upp på kyrkogården vid olika tillfällen.

Från 1900-talets mitt, i och med att man i allt högre grad började använda sig av moderna maskiner, har skötseln av kyrkogårdarna delvis förändrats i landet. Tidigare grusgravsområden har såtts igen och staket och andra detaljer har tagits bort för att underlätta arbetet. Detta är en utveckling som även Mörbylånga kyrkogård genomgått.

På 1970-talet anlades ytterligare en ny kyrkogårdsdel genom en utvidgning mot väster på mark som tidigare tillhört prästbostället. Ritningarna upprättades av trädgårdskonsulent Gösta Engstedt, Kalmar läns Södra Hushållningssällskap. Området som är rektangulärt planterades med häckar och träd. Gravplatserna planerades i strikta rader. I den norra delen av området anordnades en ceremoniplats med ett högt träkors. Området togs i bruk efterhand med början på 1970-talet, men har ännu en antal lediga platser. I den norra delen förändrades ceremoniplatsen år 1984 till minneslund.

År 2005 utarbetades en trädvårdsplan för kyrkogården utförd av svensk TrädVård & Utbildning AB. Planen har antagits av kyrkorådet och man arbetar för att genomföra de olika åtgärderna. Samma år utförde Svante Nilsson, Prolithos Stenkonservering AB en besiktning av några av de äldsta vårdarna på kyrkogården samt på portalerna och runstenen inne i kyrkan. För kyrkogårdens del besiktigades kalkstenshällarna som finns söder om kyrkobyggnaden samt hällen i öster tillsammans med de två vårdarna av kalksten respektive kalksten och marmor. Ett åtgärdsförslag har tillsänts församlingen.

Bårhus

Brunn

Minneslund

Urnlund

Utvidningen från 1970-talet

Utvidningen från 1920-30-talen

Den äldsta kyrkogårdsdelen

Beskrivning av kyrkogården idag

Allmän karaktär

Kyrkogården har en rektangulär form, med den största utsträckningen väster om kyrkan. Kyrkan ligger på kyrkogårdens högsta punkt, en liten ås, som sträcker i sig i nord-sydlig riktning. Kyrkogården lutar svagt åt väster och omges av en kallmurad kyrkogårdsmur av kalksten. Innanför muren finns en splittrad trädkrans av äldre träd. Den senaste utvidgningen i väster är tydligt urskiljbar då den avskiljs med hjälp av en mur som löper i nord-sydlig riktning över kyrkogården. Gravvårdarna på kyrkogården står, med några få undantag i gräsmatta, med eller utan ryggäckar. Störst andel äldre gravvårdar finns på den äldsta kyrkogårdsdelen norr och söder om kyrkobyggnaden. Nordost om kyrkan finns ett litet bårhus/gravkapell byggt 1915. I kyrkogårdens västra del finns ett par ekonomibyggnader som hör till kyrkogårdens förvaltning.

Omgärdning

Kyrkogården omgärdas av en kallmur av kalksten, mellan ca 80 och 150 cm hög, täckt med hällar. Framförallt i murens översta skift finns lagningar eller tätningar gjorda med bruk. Muren är lägst i öster längs med vägen till köpingen. Extra bred är muren i norr mot den jordbruksfastighet som där gränsar till kyrkogården. Allra längst i väster avslutas kyrkogården av en häck i stället för en mur. Muren kring den gamla kyrkogården och utvidgningen från 1920-talet verkar vara lagd i ett skede, medan muren kring den senaste utvidgningen tillkom på 1970-talet. En bit av muren i sydost lades om 2005 efter att en bil kört in i den.

En av entréerna i söder. (Mörbylånga kyrkog 111)

Klivstätta i söder. (Mörbylånga kyrkog 112)

Ingångar

I söder: En ingång mitt för kyrkans södra ingång och en i höjd med kyrkans torn. Vid båda ingångarna finns svartmålade dubbelgrindar av smide mellan omsorgsfullt huggna, tunna ”grindstolpar” av kalksten. Grindtypen var populär vid 1800-talets mitt och slut. Enligt uppgift ska grindarna vara tillverkade av smeden J P Dahlgren i Bårby, Mörbylånga. Vid den ostligaste av de båda ingångarna finns en klivstätta. Denna har på murens utsida spritputsade sidor. I höjd med ekonomibyggnaden längs kyrkogårdens södra mur finns ett par öppningar i kyrkogårdsmuren.

I öster: En ingång i linje med kyrkans södra fasad samt en i anslutning till bårhuset. Båda ingångarna har svartmålade dubbelgrindar av smide mellan omsorgsfullt huggna, tunna ”grindstolpar” av kalksten. Grindstolparna är här mindre och även grindarna har mindre storlek än de i söder. Grinden vid ingången i linje med kyrkans långhus är lik de södra

grindarna medan grinden vid bårhuset skiljer sig från de övriga. I anslutning till ingången vid bårhuset finns en klivstätta.

I norr: Ungefär mitt på den norra muren finns en klivstätta mot jordbruksfastigheten intill.

Vegetation

Trädkrans: Kring större delen av kyrkogården finns träd som tillsammans bildar trädkransen. På en sträcka i sydost har dock träden tagits ned. Trädkransen består av lövträd av olika slag; i öster (gamla kyrkogården) askar, varav en nästan är helt överväxt med murgröna, i söder lindar och i norr ask, alm och lind.

Övrigt: På kyrkogården finns relativt mycket vegetation av olika slag. Utmärkande är de två stora skogslönnarna framför torningången. Som rygghäckar förekommer ölandstok, liguster, tuja, cotoneaster och rosor. Väster om kyrkan finns enstaka exemplar av kejsarolvon. Utmärkande är även en stor lönn i kvarter 14. Som en allé i urngravsområdet finns almar som är placerade rakt framför kyrkans torn. Allén fortsätter in på utvidgningen från 1970-talet, men där med lind. På detta vis skapas en tydlig längdriktning över kyrkogården från kyrkans torn och västerut. På den nyaste kyrkogårdsdelen dominerar lindar som är planterade symmetriskt över hela området. Kring minneslunden finns en krans av oxlar samt syren. En häck av liguster omgärdar den nya kyrkogården. Längst i nordväst respektive sydväst finns planteringar med bland annat tuja, en, lavendel, rosor och rosenrips. Murgröna växer på kalkstensmurarna längs vissa sträckor.

För utförlig beskrivning och skötselråd gällande kyrkogårdens träd hänvisas till den trädvårdsplan som utförts av Svensk TrädVård & Utbildning AB 2004.

Gångsystem

På den gamla kyrkogården (kv 1-8) finns gångar som anlagts med kalkstensflis i gräsmattan. Gångarna består omväxlande av en eller två stenar i bredd. Kalkstensflisen är i vissa partier nästan helt övertorvad. På kyrkogårdsdelen som tillkom på 1920-talet finns grusade huvudgångar i områdets ytterkanter. I övrigt finns inga markerade gångar. På nya kyrkogården finns inga markerade gångar, utan hela ytan är insådd med gräs.

Gravvårdstyper

På kyrkogården finns flera olika typer av gravvårdar från främst 1900-talet. Endast ett 15-tal vårdar är daterade till 1800-talet. Ytterligare några få odaterade vårdar kan dock vara från detta sekel. Fyra ålderdomliga kalkstenschällar finns idag på kyrkogården. Två av dem ligger invid kyrkans södra fasad, varav den vid tornet daterats till 1300-1400-tal medan den vid koret har årtal 1778 i sin inskription. Ytterligare två hållar ligger vid östra kyrkogårdsmuren i kvarter 1, varav den ena saknar läsligt årtal och den andra har årtal 1791 i inskriptionen. Ingen av hållarna har ursprunglig placering. Merparten av kyrkogårdens gravvårdar är av granit eller liknande bergarter, vanligen svart granit för de lite äldre vårdarna och grå för de yngre. Två gjutjärnskors sticker ut som ovanliga vårdar. Dessutom finns en kalkstenschäll som 1842 placerades på ett fundament öster om kyrkans kor samt en vård av kalksten och marmor. På kyrkogården finns förutom de äldre hållarna av kalksten ett par stående vårdar av kalksten från 1800-talet. Även från 1900-talet finns relativt många vårdar av den lokala kalkstenen. Merparten av kyrkogårdens vårdar är placerade stående. Även liggande vårdar förekommer dock speciellt i det område som tillkom på 1920-30-talen. Här finns både mindre liggande stenar, mestadels i urngravsområdet, och större hållar, i något fall en tumba.

Stilhistoriskt följer gravvårdarna i stort den utveckling som är vanlig på länets kyrkogårdar. Från 1800-talets slut och 1900-talets början finns relativt många höga, polerade vårdarna av

svart granit. Vårdarna från 1930-talet och framåt är oftast lite lägre och har gärna starkt klassicerande drag vilket bl a kan innebära att kolonner och lagerkransar är vanliga dekorelement. Från 1950-talet blir den enkla, rektangulära vården av grå granit den vanligaste. Sådana förekommer i stort antal framförallt på den delen av kyrkogården som tillkom på 1920-30-talen, men även på den nya kyrkogården. En större variationsrikedom i gravstensvalet kan skönjas från 1980-talet och framåt.

På kyrkogården finns två grusade gravplatser som också är omgärdade av kraftig stenram respektive en kombination av sten och järn. Kring flera gravplatser finns dock enklare stenramar bevarade i gräsmatta vilket visar att platserna tidigare varit belagda med grus.

Minneslund

Minneslundan finns i nya kyrkogårdens norra del. Partiet består av en i cirkel lagd kalkstensgång med gräsmatta i mitten. Området omgärdas av träd och buskar. I områdets norra del står ett högt träkors med guds lamm i metall samt ett altarbord i grå kalksten. Kalkstensbordet tillkom på 1990-talet till minne av Maria Svensson Ceorecius som var Mörbylånga församlings missionär i Sydafrika 1960-97. Här finns också en ljusbärare designad av Elwin Brask.

Bårhuset uppfört 1915. (Mörbylånga kyrkog 122)

Förrådsbyggnad på nordvästra delen av kyrkogården. (Mörbylånga kyrkog 135)

Byggnader

Bårhus i nordost

Bårhuset har stomme av tegel och putsade fasader avfärgade i ljus gul kulör med gråmålad sockel. Ingång finns både i öster och väster genom pardörrar målade i rosaröd kulör med svarta smidesbeslag. Fönstren är av gjutjärn och har tunt spröjsverk. Byggnadens sadeltak är belagt med tvåkupigt lertegel. Byggnadsåret 1915 står skrivet i smidessiffror över ingången i öster. Framför byggnaden, såväl i öster som i väster, är marken belagd med kalkstensflis. Byggnaden är indelad i två rum. Det västra fungerade som bårhus/bisättningsrum medan det östra, som nu används till förvaring, rymde likvagnen. Bårhuset ritades och byggdes av byggmästaren C A Svantesson

Ekonomibyggnad i nordväst

Byggnad för redskap med putsade fasader avfärgade i brutet vitt samt sadeltak belagt med tvåkupigt lertegel. Dörrar mot öster samt vindskivor är blåmålade. Årtalet 1948 finns på fasaden mot öster. Byggnaden används inte numera.

Ekonomibyggnad i sydväst

Byggnad för redskap m m uppförd med putsade fasader i bruten vit kulör med sadeltak belagt med tvåkupigt lertegel. Tillbyggd senare med en rödmålad byggnadsdel av trä.

Övrigt

På kyrkogårdens norra del, mellan den äldsta och näst äldsta kyrkogården finns en brunn med kar av ljusröd kalksten. Brunnen grävdes 1921.

Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning

Den äldsta kyrkogården, kvarter 1-8

Allmän karaktär

Kvarteren omger kyrkobyggnaden i alla väderstreck, kvarter 1-2 i söder, kvarter 3-4 i väster, kvarter 5-7 i norr och kvarter 8 i öster. I stort sett utgör området den gamla kyrkogården vars utsträckning är belagd sedan 1600-talet. Området består av gräsytor med rader av vårdar, i många fall stående eller liggande mot rygghäckar. Mestadels är gångarna markerade av kalkstensflis som ligger i gräsmattan. Från kyrkogårdsingången i söder, som är belägen i höjd med kyrkans torn, går dock en grusad gång fram till torningången och vidare till brunnen i norr. Även gången som går rakt västerut, från tornet sett, är grusbelagd. De största gravsättningsytorna finns norr och söder om kyrkan, varav det norra är det största. Området omges åt norr, söder och öster av kalkstensmuren och av trädkrans, som dock saknar träd i sydost. Framför kyrkans ingång i väster står två kraftiga lönnar.

Kvarter 1 på kyrkans södra sida. Notera de många höga vårdarna. (Mörbylånga kyrkog 151)

Kvarter 5 och 6 norr om kyrkan. (Mörbylånga kyrkog 189)

De tre gamla vårdarna av kalksten respektive kalksten och marmor öster om kyrkans kor, kvarter 8. (Mörbylånga kyrkog 209)

Exempel på de höga vårdarna i kvarter 1. Här syns ett gjutjärnskors rest över åldermannen Jöns Andersson död 1870, samt en obeliskformad vård. (Mörbylånga kyrkog 155)

Gravvårdstyper

I området finns många olika typer av gravvårdar från framförallt 1900-talet. Utmärkande för området är de höga vårdarna av svart, polerad granit som framförallt finns norr och söder om kyrkan. De är inte så många, men storleken och materialet gör att de står ut från mängden. Typen var speciellt vanlig under 1800-talets slut och 1900-talets först decennier. Modellerna varierar, men många har ett toppigt krön, några är i form av kors och ytterligare ett par i form av obelisker. En har formen av en avbruten kolonn - en symbol för ett avbrutet liv. Flera vårdar bär tydlig klassicerande stildräkt. De äldsta vårdarna är dock fyra kalkstenshällar,

varav två ligger intill kyrkans murar i söder, och två i kyrkogårdens sydöstra hörn. Hällarna är från 1600 och 1700-talen. Ingen av dem har ursprunglig placering. Ytterligare en anmärkningsvärd och gammal häll ligger på en sockel bakom kyrkans kor (kv 8). Det är gravstenen över kyrkoherden Pehr Ahlqvist som avled år 1800. Enligt inskription på sockeln uppsattes gravvården först 1842. Bakom koret finns också en stående kalkstensvård med murgrönsdekor daterad 1879. Denna sten hör också till släkten Ahlqvist. Intill står även en nämnvärd gravsten av kalksten och marmor med dekor i form av ekblad. Vården restes över komministern i Resmo och Mörbylånga G Wimmerström år 1877. Söder om kyrkan står två gjutjärnskors, båda resta över åldermän och daterade till 1870-talet. De två gjutjärnskorsen har inte ursprunglig placering. Vid en av platserna i kvarter 1 finns fem stycken murgrönskullar.

Några av vårdarna i kvarter 5-6. Notera variationsrikedomen. (Mörbylånga kyrkog 207)

Kvarter 5 och 6 med varierade vårdar. Här syns tydligt de stenramar som tillsammans med grusad yta tidigare omgav de stora familjegravplatserna. (Mörbylånga kyrkog 196)

Majoriteten av vårdarna har inskriptioner med namn på den/de döda, födelse- och dödsår samt by- eller gårdsnamn. På ett mindre antal vårdar anges enbart ett namn samt "Familjegrav". Oftast kan man ändå genom stenens utseende sluta sig till dess ungefärliga ålder. På ett antal vårdar anges den avlidnes yrkestitel så som exempelvis lantbrukare, ålderman, skeppare, kakelugnsmakare och sjökaptan. På några få vårdar finns längre inskriptioner. Som exempel kan nämnas Åldermannen N O Andersson från Beteby som fick följande inskription: "Sörjd och saknad av maka, barn, släkt och vänner. Herre uti dina händer befaller jag min ande. SvPS 4:38" och Lantbrukaren A P Olsson från Södra Bårby som fick följande inskription: "Snälla är de som sova".

Övrigt

I området finns många vårdar och gravplatser med person- och/eller lokalhistoriska värden. En av dem är Pehr Ahlqvists gravplats öster om kyrkans kor. Per Ahlqvist var komminister i Mörbylånga församling från 1789 och kyrkoherde från 1799. Han avled dock redan år 1800. Pehr Ahlqvist var far till Abraham Ahlqvist, författaren till det kända bokverket *Ölands historia och beskrifning*. På tumban finns en inskription på latin som i översättning lyder "Såsom ett skådespel, så är livet. Viktigt är icke huru länge det spelas, utan huru väl." Vid en gravplats i kvarter 3 finns två gjutjärnsdekorationer, symboler för Vasa Orden, nedstuckna intill stenen som tillhör en Bernard Svensson död 1946.

Kulturhistorisk bedömning av den äldsta kyrkogården

Kyrkogården närmast kyrkan med kvarteren 1-8 utgör den äldsta delen av Mörbylånga kyrkogård. Här har sockenborna begravts sedan medeltiden. Redan på 1600-talet bör hela ytan ha ingått i kyrkogården. Strukturen och typen av vårdar liksom stenmur och ingångar har dock förändrats genom åren. De äldsta spåren utgörs av de fyra kalkstenshällar som ligger på den södra sidan. Hällarna är intressanta såsom kulturföremål och utgör exempel på en ålderdomlig form av gravvård som var vanlig från medeltiden och fram till 1700-talet. Mycket av dagens kyrkogård är ett resultat av 1800-talets och 1900-talets användning. Någon uppdelning mellan köpta och allmänna gravar har inte kunnat upptäckas på kyrkogården och det är oklart var gravplatserna för de mindre bemedlade fanns under exempelvis 1800-talet. Strukturen med raka rader och dagens gångsystem härstammar till stora delar från 1920-30-talens omdaning. Då ska också murarna ha lagts om. Från 1800-talet och 1900-talets början härstammar ett antal vårdar som bidrar till den speciella karaktär som är tydligast söder om kyrkan. Här dominerar intrycket av de höga vårdarna av svart granit och de två gjutjärnskorsen som sticker upp högt över övriga vårdar. Karaktären finns även delvis bevarad i norr. Även om strukturen på kvarteren, med de strikta raderna och häckarna liksom merparten av vårdarna är ett resultat av bruket under 1900-talet bidrar ändå de höga vårdarna till att ge området en mer ålderdomlig prägel. Enstaka av vårdarna har ett högt kulturhistoriskt värde i sig själva, men det är mängden som bär upp områdets karaktär. De få bevarade murgrönskullarna i söder och enstaka stenramar kring gravplatserna i norr är spår efter den tid då kyrkogården till stora delar bestod av grusbelagda och omgärdade gravplatser och då murgrönskullar var en viktig del av karaktären. Till områdets karaktär hör även den kallmurade kalkstensmuren med grindar och klivstättor, trädkransen och de stora lönnarna framför kyrkans entré i väster liksom bårhuset i norr.

Med tanke på hur lång kontinuitet kyrkogården har är antalet äldre gravvårdar litet. Förutom de tidigare nämnda hällarna som är kyrkogårdens äldsta vårdar finns ett 15-tal vårdar från 1800-talet, främst från seklets sista decennier. Två av vårdarna är av gjutjärn, vilket idag är ett ovanligt gravvårdsmaterial. Många av gravplatserna i området har brukats av samma familj under lång tid. Efternamnen, by- eller gårdstillhörighet liksom uppgifter om den avlidnes yrkestitel berättar både om enskilda personer och familjer liksom om socknens historia. Här finns höga lokal- och personhistoriska värden att tillvarata. Bland de yrkestitlar som anges är hemmansägare och lantbrukare vanligt förekommande, men även titlar såsom handlare, komminister, skräddaremästare, ålderman, kvarnägare och skogsplantör förekommer. Som en rest från sockerbrukets dagar kan titeln inspektor nämnas.

De två gjutjärnskorsen samt övriga gravvårdar som är äldre än 1900 bör alla införas på inventarieförteckningen.

Utvidgningen från 1920-talet, kvarter 9-17

Allmän karaktär

Ytan är i stort sett rektangulär och ligger väster om den gamla kyrkogården. Området som inkluderar kvarter 9-17 tillkom med början på 1920-talet och är uppbyggt kring gångstråk som finns i ytterkanterna. Längs de grusade gångarnas sidor ligger familjegravplatser varav många tidigare varit omgärdade och grusbelagda. Ett par stycken har ännu denna utformning. I den södra delen av områdets mitt finns ett urngravsområde och en allé av almar. I den norra delen av områdets mitt finns rader av jämnstora gravvårdar i gräsmatta med en stor lönn som centralpunkt. Rygghäckar finns i vissa rader bestående av cotoneaster, ölandstok och tuja. I väster markeras kyrkogårdens tidigare västligaste gräns av en kalkstensmur. I området finns en tydligt anlagd struktur vad gäller gravarnas placering och gravvårdarnas utseende.

Översiktsbild över den del av kyrkogården som tillkom på 1920-30-talen.
(Mörbylånga kyrkog 177)

Rader av vårdar i gräsmatta är utmärkande för utvidgningen från 1920-30-talen.
(Mörbylånga kyrkog 103)

Gravvårdstyper

I området finns flera olika typer av gravvårdar från 1920-talet och framåt. Merparten av dem är av grå granit men även svart och röd granit förekommer liksom kalksten. Längs gångarnas ytterkanter står de mer påkostade gravvårdarna. Här finns bl a flera större kors av grå eller svart granit och ett par riktigt breda vårdar. En del av gravvårdarna har tydliga klassicerande drag och en nästan arkitektonisk uppbyggnad. Två av gravplatserna längs gångarna har grusade ytor och är omgärdade av stenram respektive stenram, pollare och smidesstaket. Den senare har för kyrkogården i övrigt ovanlig vegetation i form av buxbom och ormbunkar. En gravvård har formen av en tumba och är utförd i kalksten. Gravvårdarna längs med gångarna är främst från 1930-50-talen. I den södra delen av kvarter 10 finns ett parti med enbart större liggande vårdar, varav några av dem ligger på fundament av sten. Vårdarna är vanligen rektangulära, har sparsmakad dekor samt dateras till 1940-50-talen. I samma kvarter finns också en stående kalkstensvård med murgrönsornamentik i relief, rest över trafikchef Carl Svensson troligen på 1930-talet, med tillhörande två liggande vårdar. I intilliggande urngravsområde är stenarna små och placerade liggande, så som är vanligt i urngravsområden. Här är vårdarna som äldst från 1950-talet, men merparten från 1980-talet och framåt. Bland de senare finns flera naturstenar. I den norra delen av området är vårdarna till stor del påfallande jämstora och har rektangulär form. Merparten är av grå granit och är daterade till 1950-70-talen. I en rad är samtliga vårdar exakt i samma dimensioner även om dekoren varierar något. Närmast lönnen i mitten av kvarter 14 finns två rader av liggande vårdar. I samma kvarter finns också fem mindre kors av grå granit som står tillsammans.

Många av vårdarna i området saknar datering. Merparten har dock såväl den avlidnes namn, födelse- och dödsår samt hemvist angiven. Den dödes yrkestitel anges i relativt få fall. De som förekommer är exempelvis hemmansägare, bankkamrer, riksdagsman och tandläkare.

En av de två ännu grusade gravplatserna på kyrkogården och den enda som har en påkostad omgärdning. Gravplatsen med vård av kalksten ligger i kvarter 9, längs med det viktiga gångstråket som leder till nya kyrkogården. (Mörbylånga kyrkog 025)

Översiktsbild över kvarter 10 med en dubbel rad av liggande, stora vårdar och stående vårdar bakom. (Mörbylånga kyrkog 028)

Kvarter 10 med den arbetade kalkstensvården med murgrönsornamentik, rest över trafikchef Carl Svensson på 1930-talet. (Mörbylånga kyrkog 032)

Kvarter 14 med rader av jämnstora, ljusa gravstenar från främst 1950-talet. (Mörbylånga kyrkog 064)

Övrigt

I området finns många vårdar med person- eller lokalhistoriskt värde. Hit hör bl a gravplatsen över Rudolf Karlsson död 1951, en liggande vård i kvarter 10. Rudolf Karlsson var kyrkovaktmästare i många år och avlöstes sedan av sin son som också tjänstgjorde i många år och vid sin död begravdes i minneslunden.

Kulturhistorisk bedömning av utvidgningen från 1920-30-talen

Området lades till den gamla kyrkogården med början omkring 1920. Den ursprungliga strukturen, som delvis finns bevarad, var tidstypisk, med raka gångar och strikt ordnade rader. I ytterkanterna förlades de påkostade familjegravarna som gärna hade grusad yta och omgärdning. Många av dessa familjegravvårdar är bevarade och ger exempel på olika typer från 1930-50-talen. Tydligast är det i kvarter 9, men också i kvarter 13. Variationsrikedomen är relativt stor. Intressant är också området med stora liggande vårdar i områdets södra del. De allmänna gravarna som förlades till de gräsbesådda mittpartierna är idag borta. Redan på 1940-talet blev det ovanligt med uppdelningen mellan köpta och allmänna gravar och på 1950-talet gjordes den södra delen av området om till urngravsområde med liggande mindre vårdar och låg vegetation - en utveckling som låg i tiden och med en tidstypisk utformning. 1920-talets gångsystem är till viss del bevarad. I mittpartierna har dock flera gångar såtts igen med gräs. Samma sak har hänt med nästan alla tidigare grusade gravplatser. Typen av vegetation har också förändrats. Strukturen liksom de förändringar som genomförts är typiska för 1900-talets mitt då man velat ha en lättskött och grön kyrkogård. Att variera området med grupper av stående och liggande vårdar verkar dock ha varit en tanke som fanns med i ursprungsplanerna och som fortfarande är tydlig i området. Denna struktur bör tillvaratas.

I området finns betydligt fler kalkstensvårdar än vad som är vanligt från samma tid på fastlandet. Här syns alltså spår efter den öländska kalkstensindustrin. De enstaka grusade och omgärdade gravplatserna bör bevaras såsom rester efter en tidigare vanlig företeelse. Till områdets kulturhistoriska värde hör även kalkstensmurarna och de gamla träden.

Den nya kyrkogården, utvidgningen från 1970-talet, kvarter 19-29

Allmän karaktär

Ytan är rektangulär och ligger väster om utvidgningen från 1920-talet. Området som togs i bruk på 1970-talet omfattar kvarter 19-29 samt en minneslund i den norra delen. Som omgärdning finns stenmur i söder och norr och häck av liguster i väster. Symmetriskt planterade över hela området finns lindar som skuggar den gräsbesådda ytan där gravvårdarna står längs rygghäckar av liguster eller rosor. Överhuvudtaget finns mycket vegetation i området. Relativt många gravplatser är ännu lediga.

Översiktsbild österut tagen från utvidgningen som gjordes på 1970-talet. (Mörbylånga kyrkog 083)

Utvidgningen från 1970-talet med många träd och häckar. (Mörbylånga kyrkog 085)

Exempel på gravstenar. (Mörbylånga kyrkog 097)

Gravvårdstyper

Gravvårdarna är relativt jämnstora och det finns inga höga vårdar som utmärker sig. Det vanligaste materialet är grå eller ljus röd granit. Den mest frekventa formen är rektangulära vårdar med olika typer av dekor men även mjukare former förekommer. Variationsrikedomen är större här än på den på 1920-talet utvidgade kyrkogårdsdelen. Enstaka naturstenar förekommer också samt ett par i form av hjärtan.

Kulturhistorisk bedömning av utvidgningen från 1970-talet

Området är tidstypiskt med sina rader av relativt jämnstora vårdar, den lummiga vegetationen och den cirkulära minneslunden.

Kulturhistorisk bedömning av kyrkogården i dess helhet

Mörbylånga kyrkogård och kyrka ligger i kyrkbyn någon kilometer från Mörbylånga köping, utmed den gamla landsvägen. Kyrkogården omger kyrkobyggnaden i alla väderstreck med största utsträckning mot väster. Redan på medeltiden låg kyrka och kyrkogård här. Den äldsta kartan från 1641 visar dock att kyrkogården bara utgjorde lite mer än en tredjedel av dagens. Genom två stora utvidgningar på 1920-talet och på 1970-talet har kyrkogården blivit en av Ölands största. Kyrkogårdens omgärdning av kalkstensmur med klivstättor och påkostade grindpartier samt trädkransen utgör en viktig och traditionell del av kyrkomiljön. Till denna miljö hör även den näraliggande bebyggelsen som bl a består av bårhuset, de fd skolhusen i söder och sydost samt komministergården och prästgården.

På Mörbylånga kyrkogård har sockenborna begravts sedan medeltiden. Dagens kyrkogård ger dock bara enstaka spår av tiden före 1800 och är främst ett resultat av 1900-talets användning. En vandring över kyrkogården kan dock berätta om skiftande synsätt när det gäller begravningstraditioner, synen på döden och på sorgarbete i stort. Enstaka gravvårdar och grupper av vårdar vittnar om skiftande ideal och många gånger om hantverksskicklighet. De rymmer information som handlar om person- och/eller lokalhistoria i form av personnamn, ort-/by-/gårdsnamn och yrkestitlar. Yrkestitlarna berättar om verksamheter och utkomstmöjligheter som funnits i socknen.

De äldsta delarna av kyrkogården präglas av det relativt stora antalet höga, äldre gravvårdar med olika former. Här kan något av det sena 1800-talet och det tidiga 1900-talets kyrkogård förnimmas även om strukturen är en skapelse av tiden efter 1920-talet då grusade ytor efterhand såddes igen och gravplatsomgärdningar togs bort. I mycket liten utsträckning finns äldre, enkla och små vårdar bevarade. Det på 1920-30-talen utvidgade området har använts kontinuerligt sedan det anlades. De påkostade familjegravvårdarna längs gångsystemet skulle kontrastera mot de inre områdenas enklare linjegravar. Linjegravarna är idag borta och har ersatts av urngravområde i söder och likartade familjegravvårdar i norr. Den övergripande strukturen är dock på vissa sätt lik den ursprungliga även om nästan alla grusgravar såtts igen. Avsaknaden av linjegravar, såväl på den gamla kyrkogården som på den delen som tillkom på 1920-30-talen, gör att kyrkogården i stort sett saknar den sociala bredden som funnits i socknen. Utvidgningen från 1970-talet är en tidstypisk anläggning med enkla rader av vårdar i gräsmatta och häckar och träd som avskiljer och ger skugga, samt en tidstypisk minneslund.

På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar ändras och gravrätter återgår och får ny ägare. Det är dock viktigt att man i den långsiktiga förvaltningen är uppmärksam på att bevara de olika delarnas karaktär och gravvårdar från alla olika tider.

Se vidare i de kulturhistoriska bedömningarna gjorda för varje område.

Årtal	Händelse	Källa
Medeltid	Kyrkogården anlades kring den dåvarande kyrkobyggnaden.	Boström
1641-42	Kyrkogården hade nästan en kvadratisk form och omgavs av någon form av omgärdning, oklart vad. Kyrkogårdens yta var större mot norr än mot söder.	Boström
1700-tal	Arbeten med kyrkogårdsmuren pågick under lång tid. Träd planterades vid 1700-talets mitt.	Boström
1748	Kyrkogården omgavs av en kalkstensmur. Stigluckor fanns i norr och sydost.	Boström (Frigelius)
1750-52	Stigluckorna av trä ersattes av murade stigluckor, en mitt för kyrkans södra ingång, en i öster.	Boström
1800-tal	Grindar ersatte stigluckor.	Boström
1811	Nya långhuset byggdes vilket sannolikt påverkar kyrkogården.	
1811-1918	Nio gamla gravstenar låg som en marktäckning utanför kyrkans sydportal. Några flyttades sedan in i kyrkan. Några fick annan placering på kyrkogården.	Boström
1915	Ett bårhus uppfördes i kyrkogårdens nordöstra hörn, ritat och byggt av byggmästaren C. A. Svantesson, Mörbylånga.	
1916-17	Planer gjordes upp för att utvidga kyrkogården mot väster. En skiss av den föreslagna utvidgningen finns bevarad, ritad av Anders Roland. Av en tidningsartikel från 1916 framgår dock att kostnadsförslag och karta upprättats av byggmästare Svantesson, Mörbylånga. Enligt förslaget skulle den befintliga västra muren rivas. En ny avgränsning mot väster skulle uppföras som ett stängsel av ekstolpar med "vriden bandtråd". Murarna i söder och mot skulle förlängas mot väster. Kunglig Maj:t medgav att ett tillfälligt stängsel av stolpar och järntråd skulle få uppföras på västra sidan av den utvidgade delen. En bod som delvis var inmurad i kyrkogårdsmuren mot söder revs.	Boström ATA, KLM
1918	En situationsplan över kyrkan och kyrkogården utfördes av A. Billow och A. Flink. Denna visar delar av den nya kyrkogården i väster som en omgärdad rektangel.	
1921	En brunn grävdes mellan den äldsta kyrkogården och den nya utvidgningen.	
1924	Arbetet fortgick med den nya utvidgningen. Det tillfälliga stängslet hade bytts ut mot en kyrkogårdsmur. Ett förslag till plantering och indelning av det nya kyrkogårdsområdet upprättades av trädgårdskonsulenten Sigurd Ohlsson. År 1924 meddelades också att muren kring kyrkogården var färdig och att kyrkogården i övrigt skulle "ordnas". (Enligt diarielista finns från 1921 en anteckning om en ritning från arkitekt Hallström ang kyrkogårdsutvidgning.)	Boström ATA
1925	Församlingen fick tillstånd av Kungliga byggnadsstyrelsen och Riksantikvarieämbetet att lägga om och iståndsätta den norra kyrkogårdsmuren. Murens läge fick inte ändras.	ATA
1929	Diarielistan anger åter att kyrkogårdsutvidgning skett.	KLM

1933	I diarielistan finns uppgifter om att ett förslag fastställts till kyrkogårdsutvidgning.	
1947	Kungliga byggnadsstyrelsen godkände ett förslag till redskapsbod med förvaringsplats för avskräde. Boden uppfördes utanför kyrkogårdens nordvästra hörn intill befintlig kyrkogårdsmur. Arbetet krävde håltagning i muren vid kyrkogårdens nordvästra hörn. Ritning av ing E Söderquist.	ATA, KLM
1952	Kungliga byggnadsstyrelsen godkände församlingens förslag att förse kyrkogården med elektrisk belysning. Förslaget var upprättat av Södra Sveriges Ångpanneförening, Malmö. Det program som upprättats (dat. 18 okt 1950) omfattade i första hand en anläggning för pump och vattenposter på kyrkogården. Pumpaggregatet placerades i det befintliga pannrummet under sakristian.	ATA
1953	Kungliga Byggnadsstyrelsen godkände det förslag till brunnskar som församlingen låtit trädgårdskonsulent Gösta Engstedt vid Hushållningssällskapet upprätta. Den handpump som funnits tidigare hade tagits bort i samband med att vattenposter anlagts på kyrkogården. Det nya brunnskaret skulle byggas på en cementplatta som täckte den tidigare brunnen.	ATA
1960	En murad kista av kalkstenshällar med täckhäll i form av en runsten påträffades på gamla kyrkogårdens norra del. Runstenen lagades och monterades upp mot en ram samt ställdes i tornkammaren. (Den nuvarande (2006) placeringen är i kyrkorummet)	ATA, KLM
1964	Kungliga byggnadsstyrelsen godkände församlingens förslag till ytterligare utvidgning av kyrkogården mot väster. Förslaget hade utarbetats av trädgårdskonsulent Gösta Engstedt vid Hushållningssällskapet i Kalmar. Utvidgningen skedde på mark som tidigare hört till prästbostället.	ATA
1972	Riksantikvarieämbetet godkände församlingens förslag att sätta upp ett träkors på kyrkogården vid en ceremoniplats. En ritning till träkors hade upprättats redan 1960.	ATA
1973	Landsantikvarien i Kalmar län, Riksantikvarieämbetet och Byggnadsnämnden i Mörbylånga godkände församlingens förslag till förrådsbyggnad i den sydvästra delen av kyrkogården. Ritningar hade upprättats 1970 av byggnadsingenjör B A Bengtsson.	ATA
1984	Ceremoniplatsen på västra delen av kyrkogården gjordes om till minneslund efter ritningar av Gröna Rummet AB, Kalmar. Troligen innebar det att träkorset flyttades något.	ATA, KLM
2004	Tillstånd gavs för att i minneslundan få placera en ljusbärare.	
2004-2005	Trädvårdsplan utfördes.	KLM
2005	Tillstånd gavs att utföra trädvårdsåtgärder enligt trädvårdsplanen.	KLM
2005	Tillstånd gavs för att få uppföra en trefackskompost.	KLM
2005	Kyrkans äldre gravstenar besiktigades av Svante Nilsson, Prolithos Stenkonservering AB och ett åtgärdsförslag togs fram för fyra kalkstenshällar och ytterligare tre gravstenar öster om koret.	KLM
2005-2006	Arbete med att färdigställa en digital gravkarta.	Församlingen

Skötselråd för gravvårdar och gravplatsanordningar samt för kyrkogården i dess helhet

Det viktigaste generella rådet man kan ge är att hålla gravvårdar och omgärdningar rena från smuts och ständig fukt för att undvika kostsamma skador. Att regelbundet kontrollera gravvårdar och gravplatsanordningar förebygger kostsamma reparationer som måste utföras av fackmän.

Många kyrkogårdar har problem med beväxning av mossor, lavar och alger på gravstenar. De drar till sig fukt som kan tränga in i skarvar och sprickor och orsaka frostsprängning. På kyrkogården i Mörbylånga förefaller detta i dagsläget inte vara ett stort problem. Det gäller dock att vara uppmärksam. För att på ett enkelt sätt avlägsna mossa, lavar och alger bör stenen vara blöt. Det är då enklare att rengöra gravvården. Granit tål tvättning med rengöringsmedel vilket naturligtvis helst böra vara biologiskt nedbrytbart. Hårda typer av stenar t.ex. granit tål även rengöring med högtryckstvätt men var då varsam med text som är målade eller förgylld. Den tål inte högtryckstvätt. Mjukare stenmaterial som kalksten och sandsten kräver större varsamhet. Tänk då speciellt på de gamla hällarna av kalksten söder om kyrkan. Det mjuka materialet tar skada av högtryckstvätt och rengöringsmedel. Vid rengöring av dessa typer av stenar bör man endast använda varmt vatten och mjuk borste. Det finns också metoder som innebär att lera läggs på stenen och får verka under plast i ca en vecka varefter den tvättas bort. Lagningar av skador på stenar bör utföras av fackmän och om gravvården har ett högt kulturhistoriskt värde bör konservator anlitas. För de gamla hällarna samt de tre vårdarna av kalksten och marmor öster om koret finns ett åtgärdsförslag framtaget 2005 av Svante Nilsson, Prolithos Stenkonservering AB. Åtgärderna bör inplaneras under kommande år.

Liggande gravvårdar råkar lätt illa ut. För sådana som är placerade i gräsmatta bör man se till att hålla gräset från dem eftersom gräset binder fukt vilket kan leda till frostsprängning och andra skador. Därför bör man regelbundet kantskära runt dessa gravvårdar. Liggande gravvårdar kan lätt skadas av gräsklippare. Använd därför i stället grästrimmer när gräset närmast liggande gravvårdar ska slås. Ett alternativ är att skära bort gräset närmast stenen och lägga en ram med singel eller grus.

För gravvårdar av järn eller gjutjärn gäller att det är viktigt att hålla rent från smuts som binder fukt. Rengöring görs med vatten och borste. Hur ofta man behöver rengöra beror på många olika faktorer men gjutjärn bör ses över ungefär var 5:e år och smidesjärn ungefär var 10:e år. Rostskador behandlas genom att rosten borstas bort med stålborste. Om föremålet inte har varit målat kan man rostskyddsbehandla med hjälp av sk linoljebränning. Föremålet sänks ner i bytta med het linolja. En annan variant av linoljebränning är att måla föremålet med linolja och därefter bränna det försiktig med en gasolbrännare. Ett tredje alternativ är att värma linoljan till 70 grader och pensla ett tunt lager på föremålet. Eventuellt kan man behöva upprepa processen två gånger. Föremålet måste då torka emellan. Om gjutjärns- eller smidesföremålet varit målat rekommenderas följande behandling. När föremålet borstas rent enligt beskrivning ovan rostskyddsbehandlas det. Det kan ske med blymönja vilket är möjligt att få tag på genom läns museet, eller en zinkfosfatprimer. Därefter målas föremålet med en traditionell linoljefärg. Skador bör åtgärdas av fackman.

En kyrkogård eller begravningsplats är en anläggning som kontinuerligt brukas. Nya gravsättningar görs och gravrätter återgår. I bruket av en kyrkogård eller begravningsplats är det viktigt att uppmärksamma anläggningens karaktär. Det gäller såväl anläggningen som

helhet, de olika gravkvarteren och olika typer av gravvårdar. En viktig generell regel är att låta gravvårdar stå kvar tills man av utrymmesskäl behöver överväga att ta bort dem. Om stenarna tas bort skapar det omotiverade luckor i gravkvarteren.

Typiskt för Öland är de kallmurade kalkstensmurarna kring kyrkogårdarna. En sådan finns även i Mörbylånga. Murarna bör besiktigast med jämna mellanrum. Det gäller även grindarna och de infästningspunkter som finns där grindarna är fästa i kalksten. Rostande järn kan orsaka sprängning i stenen. Underhåll grindarna genom rostskyddsmålning med blymönja (om möjligt – intyg för att få använda blymönja kan ges av läns museet) eller zinkfosfatprimer och linoljefärg.

Kyrkogårdens träd, buskar och annan vegetation utgör en mycket viktig del av kyrkogården, inte minst för upplevelsen av den. Trädkransen hjälper till att rama in kyrkogården och skärmar av mot omvärlden. Häckar avgränsar ytor och skapar upplevelser av mindre rum. Alléer markerar gångsystem eller kan fungera som både ”väggar” och ”tak” i ett område. Gamla träd kan nästan ha en skulptural effekt. Ofta kan träd och buskar vara gamla eller har arten haft en lång kontinuitet på platsen. Trädkransen kring Mörbylånga kyrkogård är stympad öster och söder om kyrkobyggnaden. Här skulle en återplantering vara en positiv förändring. År 2005 utarbetades en trädvårdsplan för kyrkogården utförd av svensk TrädVård & Utbildning AB. Planen har antagits av kyrkorådet och man arbetar för att genomföra de olika åtgärderna.

Vid osäkerhet angående hur man ska gå tillväga eller vem man ska anlita i olika ärenden, kontakta läns museet eller länsstyrelsen. Vi har under de senaste åren samlat en bred kunskap om länets kyrkogårdar. Kom ihåg att alla ”väsentliga ändringar” på en kyrkogård måste föregås av ett tillstånd från länsstyrelsen.

Se vidare i tabell i vård- och underhållsplanen för information angående periodiska åtgärder. I vård- och underhållsplanen finns även lista över de gravvårdar som valts ut såsom särskilt kulturhistoriskt intressanta.

ARKIV OCH LITTERATUR

Kalmar läns museums topografiska arkiv

Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet

Lantmäteriet

Boström. Ragnhild, *Sveriges kyrkor. Öland. Mörbylånga kyrka*, Stockholm 1997

Bucht, Eivor (red), *Kyrkogårdens gröna kulturarv*, Klippan 1992

Ekwall, Karl-Georg, *Kyrkor inom Södra Ölands Kyrkliga Samfällighet. Öland*, odaterad

Hammarskjöld, Britt-Marie, *Ett läns utveckling-Kulturminnesvårdsprogram för Kalmar län. Etapp 1, Översikt*. Kalmar

Hammarskjöld, Hans mfl, *Minnets stigar – en resa bland svenska kyrkogårdar*. Stockholm 2001

Hansson, Hans-Erik m fl, *Vård av gravstenar*, Riksantikvarieämbetet, Stockholm 2002

Håkansson, Gunnar, *Öländska personminnen bevarade i äldre gravstenar, epitafier och andra kyrkliga föremål*, Göteborg 1942

Johansson, Gustav AD, *Mörbylånga socken*, I: Erixon, Sigurd (red) *Sveriges Bebyggelse Landsbydgen del IV*, Uddevalla 1959

Larsson, Lars-Olof, *Växjö stift under 800 år*, Karlskrona 1972

Persson, Eva, *Glittrande glasprakt i sorgen*, I: Hemslöjden nr 2005/5

Stenvall, John, *Kyrkan och folket*, I: *Mörbylånga – En öländsk socken i ord och bild, i helg och söcken*, Utgiven av Mörbylånga Hembygdsförening, Mörbylånga 1983.

Westin, Per-Erik (kyrkogårdschef i Västervik) *Vård och underhåll av gravvårdar*, opublicerad text

Åberg, Göran, *Sankt Sigfrids stift i historia och nutid*, Växjö 1996

Svenska kyrkans hemsida: www.svenskakyrkan.se

Muntliga uppgifter lämnade av:

Ann-Charlotte Hagström, Gull Lewton och Sven-Inge Fredriksson

Bilaga

Kulturminneslagen

Vad är tillståndspliktigt i kyrkobyggnaden och på kyrkogården enligt lagen (1988:950) om kulturminnen m.m.

Utdrag ur lagtexten finns under flik 8 i pärmen ”Kyrkoantikvarisk ersättning Vård- och underhållsplanering”.

Församlingskyrkorna och deras inventarier representerar arkitektoniskt, konstnärligt och kulturhistoriskt något av det främsta som skapats i vårt land. Detta rika kulturarv skyddas enligt kulturminneslagen 4 kapitel som innehåller bestämmelser om skydd för och vård av kulturminnen. Det är vårt gemensamma ansvar att se till att lagen efterföljs och att de kyrkliga miljöerna vårdas och bevaras för framtiden.

Enligt kulturminneslagen skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader, kyrkotomter* och *begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Alla kyrkor som är uppförda före utgången av 1939 är skyddade och får inte ändras på något väsentligt sätt utan tillstånd av länsstyrelsen. Tillståndsplikten gäller också vissa yngre, särskilt utvalda byggnader och anläggningar. För begravningsplatser gäller tillståndsplikten för begravningsplatser som anlagts före utgången av år 1939. I de flesta kyrkor finns inventarier med mycket stora kulturhistoriska värden. Dessa är också skyddade och i varje församling ska finnas en förteckning över inventarier av kulturhistoriskt och konstnärligt värde. Övriga bruksinventarier förs upp på en separat inventarieförteckning. Vård och underhållsinsatser får i allmänhet endast utföras av utbildade konservatorer.

I kyrkobyggnaden krävs tillstånd från länsstyrelsen för att:

- Bygga om eller bygga till
- Ändra, tillföra eller flytta fast inredning och inventarier såsom bänkar, dopfunt, altare, skulpturer och annan konstnärlig utsmyckning m.m.
- Ändra eller göra nya installationer
- Ändra färgsättning eller ytskikt
- Göra andra ingrepp i eller ändringar av exteriör, interiör eller fast inredning

Kyrkliga inventarier av kulturhistoriskt värde får inte utan tillstånd från länsstyrelsen:

- Avyttras eller flyttas från den plats där de sedan gammalt hör hemma
- Avförs från förteckningen över kyrkliga inventarier av kulturhistoriskt värde
- Ändras eller repareras/konserveras

För begravningsplats och kyrkogård krävs tillstånd från länsstyrelsen för att:

- Utvidga eller på annat sätt väsentligt ändra begravningsplatsen
- Där uppföra någon ny byggnad eller fast anordning eller riva eller väsentligt ändra befintlig byggnad eller fast anordning

Vad som menas med ”väsentlig ändring” kan exempelvis vara:

- Borttagande eller genomgripande ändring av hägnad
- Ändring av material eller färgsättning på anordning inom begravningsplatsen

- Ändring av inredning och konstnärlig utsmyckning i cemonirum samt konstnärlig utsmyckning utomhus med undantag av sådana betydelselösa ändringar som endast avser att tillgodose vissa praktiska behov
- Ändring av vegetationens arkitektoniska och rumsskapande karaktär
- Större ändringar av gravkvarter och vägsystem inom gravplatsen
- Åtgärder som i sig själva inte är väsentliga men som får betydelse för anläggningens helhetsverkan om de upprepas såsom borttagande av gravramar, staket eller dylikt kring gravplatser
- Ändrad vägbelysning anläggande eller ändring av elektrisk belysning.

Vid tveksamhet om en åtgärd är tillståndspliktig rådfråga alltid länsstyrelsen eller länsmuseet.

Kontakter:

Länsstyrelsen Kalmar län

Kulturmiljöfunktionen

391 86 Kalmar

Kontaktperson: Henrik Åsenius (kyrkobyggnader), Ulla Ekberg (kyrkogårdar)

Tel vx: 0480- 820 00

E-post: henrik.asenius@h.lst.se

ulla.ekberg@h.lst.se

Linköpings Stift

Louise Törnvall

Ågatan 65

582 22 Linköping

Tel vx:013-242600

Växjö Stift

Torbjörn Sjögren

Box 527

351 06 Växjö

Tel vx: 0470

Kalmar läns museum

Box 104

391 21 Kalmar

Kontaktperson: Jan Westergren, Liselotte Jumme

Tel vx: 0480 – 45 13 00

E-post: jan.westergren@kalmarlansmuseum.se, liselotte.jumme@kalmarlansmuseum.se

Textilkonservator: Lena Hassel, Kalmar läns museum

Tel vx :0480-45 13 00

E-post: lena.hassel@kalmarlansmuseum.se

Övriga konservatorsfrågor:

Östergötlands länsmuseum, tel vx:: 013 – 23 03 00

Jönköpings läns museum, tel: vx:036 – 30 18 00